

СЛОВОТВІР

УДК 811.161.2'367.622

М. І. Навальна

РОЗШИРЕННЯ СФЕРИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІМЕННИКІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ОСІБ ЖІНОЧОЇ СТАТІ (НА МАТЕРІАЛІ МОВИ ІНТЕРНЕТ-ВИДАННЯ «УКРАЇНСЬКА ПРАВДА»)

У статті проаналізовано найуживаніші іменники на позначення осіб жіночої статі, що з'явилися в мові інтернет-видання «Українська правда» на початку ХХІ ст.; окреслено словотвірні типи творення цих мовних одиниць; виокремлено їхні тематичні групи; визначено стилістичну роль іменників; зазначено, що іменників зі значенням жіночої статі, які не мають паралельних відповідників чоловічого роду, в українській мові порівняно небагато; наголошено, що на початку ХХІ ст. професійна належність осіб стає важливим соціолінгвістичним фактором і потребує особливої уваги дослідників; простежено тенденцію до поширення в українській інтернетній публіцистиці іменники зі значенням жіночої статі, які означають партійну належність жінок. Висновкуємо: в мові інтернетної публіцистики, як і в інших сферах, спостережено активне вживання нових іменників із суфіксом -к(-а-) на позначення осіб жіночої статі як за їхньою професійною діяльністю і партійною належністю, так і за територіальною ознакою та членством у спільноті, що властиво розмовному літературному мовленню.

Ключові слова: іменники зі значенням жіночої статі, словотвірний тип, мова інтернетної публіцистики, позамовні чинники.

Постановка проблеми. Шляхи розвитку лексичного складу мови сучасної української публіцистики засвідчують, що одним із важливих джерел її збагачення було й залишається словотворення, передусім реалізація потенційних можливостей, закладених у цій підсистемі національної мови. Використовуючи власні словотвірні ресурси, українська дериваційна система формує великий потенціал для утворення різноманітних лексичних одиниць, що й визначає актуальність вибраної тематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні десятиріччя «історичний поступ суспільства виявляється виразно й чітко в лексико-семантичному аспекті словотворення, зокрема в поповненні словотвірних типів новими похідними словами, в активізації тих чи тих семантичних розрядів лексики і твірних основ» [9, с. 122]. Серед відомих функцій деривації стали виразнішими номінативна, експресивна та компресивна [4, с. 168]. У мові української інтернетної публіцистики найчіткіше, найпослідовніше виявляється експресивна функція. Це зумовлено пошуками нових виражально-зображувальних одиниць, джерелом поповнення яких є передусім розмовний словотвір, а також okazіональні лексичні новотвори [9, с. 123]. Помітним стало вживання нових назв осіб жіночої статі, що спричинене насамперед активною позицією жінок в українському суспільстві. Вони розширюють сферу своєї професійної діяльності, ведуть активне громадське життя, обіймають керівні посади, які раніше зазвичай були пріоритетом тільки для чоловіків, тощо. «Очевидно, ні на одній словотвірчій категорії, як на категорії роду, – зазначає А. П. Загнітко, – не позначилися такою мірою соціальні фактори, які зумовили не тільки необмежене розширення іменникових особових кореляцій, а й семантичні нашарування на певних родових формах» [3, с. 158].

Розповсюдження таких кореляцій відбивають іменники зі значенням жіночої статі, що з'явилися в мові української публіцистики на початку ХХІ ст. на основі продуктивних словотвірних типів творення, що зумовлює актуальність проблематики статті.

Визначення раніше не вивчених частин загальної проблематики або напрямів дослідження. Іменники на позначення осіб жіночої статі окреслені й визначені в

українському мовознавстві, частково проаналізовані в друкованих засобах масової інформації [2; 6; 8], але дотепер вони мало розглянуті в мові інтернетної публіцистики, яка досить інтенсивно розвивається.

Мета статті – проаналізувати найуживаніші іменники зі значенням жіночої статі, що з'явилися в мові інтернет-видання «Українська правда» (www.pravda.com.ua) на початку ХХІ ст. Серед завдань вбачаємо: охарактеризувати словотвірні типи творення цих мовних одиниць, виокремити їхні тематичні групи, визначити стилістичну роль зазначених лексем.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Іменників зі значенням жіночої статі, що не мають паралельних відповідників чоловічого роду, в українській мові порівняно небагато: *арфістка, пряля, ткаля, модистка* та ін. Журналісти використовують їх нечасто, оскільки вони означають вузьке професійне заняття, яке не є сьогодні популярним, або вид діяльності здобув іншу назву (*модистка – дизайнерка*). Напр.: «*Сама дизайнерка заявляє, що орендувати таке місце для неї дорогоувато...*» («Українська правда», 7.10.2012). Позамовні чинники в останні роки зумовили активне вживання лексеми *покоївка* 'служниця, яка прибирає кімнати та виконує деякі інші хатні роботи, крім готування їжі'. Напр.: «*Справа проти экс-глави МВФ розсипається..., ...за день до подачі заяви про звалтування, покоївка телефоном обговорювала з якимсь чоловіком вигоди...*» («Українська правда», 1.07.2011); «*Зужиті батарейки залишайте біля телевізора..., покоївка потім сама їх прибере*» («Українська правда», 16.10.2012); «*..у номер зранку заїде покоївка й привітається російським суржиком...*» («Українська правда», 21.04.2011).

Іменники зі значенням жіночої статі переважно мають паралельні відповідники чоловічого роду на зразок: *пасажирка – пасажир; шукачка – шукач; інвесторка – інвестор; шахрайка – шахрай* та ін. Напр.: «*Пані, ви просто воровка і шахрайка! – заявила Богословська Тимошенко*» («Українська правда», 16.02.2009). Дослідники словотвору наголошують на особливостях творення і вживання таких іменників: «Далеко не всі найменування професій мають відповідники з формальними ознаками жіночого роду, а в тих випадках, коли такі відповідники існують, вони нерідко належать до розмовного стилю, тоді як в офіційно-діловому або нейтральному стилі використовуються відповідні утворення чоловічого роду» [7, с. 95]. І. І. Ковалик зауважував, що похідні утворення із суфіксом -к(-а), зокрема іменники – назви осіб жіночого роду, є певною своєрідністю українського словотвору, чого немає в деяких слов'янських мовах, наприклад російській. Суфікс -к(-а), за допомогою якого утворюються похідні назви жіночого роду від основ чоловічого роду, він називає «емоційним чи фемінізуючим» [5, с. 397]. Дослідники історії мови стверджують, що основний склад жіночих назв зі згаданим суфіксом становили «фемінітиви» і в попередніх століттях [1, с. 2].

Найбільшу групу іменників зі значенням жіночої статі в мові української преси становлять лексичні одиниці, утворені від повних або усічених основ іменників, що означають осіб чоловічої статі, за допомогою суфікса -к(-а). Пор.: *автор – авторка; делегат – делегатка; доповідач – доповідачка; завідувач – завідувачка; претендент – претендентка* та ін. Напр.: «*Ви мені сьогодні снилися! – кинулася до Шуфрича делегатка від Закарпаття*» («Українська правда», 21.04.2008); «*Не є винятком і головна претендентка на прем'єрське крісло. У персональному досьє різне...*» («Українська правда», 10.12.2007); «*Доповідачки ПАРЄ по Україні прийдуть розбиратися зі справою Тимошенко*» («Українська правда», 31.10.2011).

На початку ХХІ ст. професійна належність осіб стає важливим соціолінгвістичним фактором і потребує особливої уваги дослідників [8, с. 63]. Назви осіб жіночої статі, що утворилися на основі продуктивного словотвірного типу із суфіксом -к(-а), стосуються насамперед відомих видів професійної діяльності, пор.: *квітникарка, тенісистка, футболістка* та ін. Напр.: «*Українська тенісистка змінила громадянство на американське*» («Українська правда», 19.01.2012).

У межах цього словотвірного типу помітно активізувалося утворення назв осіб жіночої

статі від тих професій, яких раніше або не було, або ж вони не були такими популярними та поширеними. Серед них – *акторка*, *бізнесменка*, *консьєржка*, *лялькарка*, *мільярдерка*, *наркокур'єрка*, *реалізаторка*, *ревізорка*, *режисерка*, *стриптизерка*, *фермерка* та ін. Напр.: «Українська режисерка Марина Врода отримала «Золоту пальмову гілку» («Українська правда», 22.05.2011); «Тимошенко – елітна бізнесменка» (заг.) («Українська правда», 13.06.2010); «Акторка Ольга Сумська, яка торік звернулася до Януковича з проханням посприяти у вирішенні питання щодо завершення реконструкції навчального закладу, подякувала йому за допомогу» («Українська правда», 1.09.2012); «...нашому Ілленку опонувала одіозна мільярдерка і власниця магазинів «Епіцентр» («Українська правда», 2.11.2012); «Секретарем ради стала мільярдерка» (заг.) («Українська правда», 20.04.2011); «Фермерка: «Тимошенко мені – не конкурент» (заг.) («Українська правда», 23.09.2009).

Набувають поширення в українській інтернетній публіцистиці іменники зі значенням жіночої статі, що означають партійну належність жінок. Ці назви актуалізувалися під впливом позамовних чинників, оскільки вибори до українського парламенту проводили і за партійними списками, де були представники не тільки чоловічої, а й жіночої статі. Останні в українському суспільстві проводять досить широку публічну діяльність, про що свідчить постійна увага журналістів до жінок-політиків. Найуживанішими є назви *бютівка*, *комуністка*, *нашоукраїнка*, *партійка*, *регіоналка*, *соціалістка* та ін. Напр.: «Приміром, бютівка могла пообіцяти не такі дошкульні протести...» («Українська правда», 14.12.2011); «Комуністка Катерина Самойлик не піде на футбол, бо зайнята» («Українська правда», 11.06.2012); «Першою вийшла з зали «жінка-факел», нашоукраїнка Лілія Григорович» («Українська правда», 04.07.2012); «...партійка палко підтримує і поділяє принципи організації...» («Українська правда», 09.04.2012); «Регіоналка» запевняє, що СМС з вимогами голосувати звична практика» («Українська правда», 10.01.2013); «Регіоналка Ганна Герман в чорному «Шанель» віталася з депутатами...» («Українська правда», 10.01.2013); «Призабута соціалістка не збирається виходити в політику» («Українська правда», 23.10.2011). Спостерігаємо різне графічне написання лексеми *бютівка*, що засвідчує неусталеність правописних норм цього та інших дериватів. Пор.: *А БЮТівка Наталія Королевська з самого ранку мерзла...* («Українська правда», 25.03.2011); «...в 11 окрузі Вінниччини ...борються бютівка Наталія Солейко і Олександр Домбровський...» («Українська правда», 1.11.2012).

У період виборчого процесу до українського парламенту 2012 року з'явилися нові політичні сили, серед яких у лідерах були й жінки. Так, на сайті ітернетівського видання подають іменник жіночої статі *свободівка*, напр.: «Скандальна «свободівка»: Я би скасувала всі свята «Совецького Союзу» (заг.) («Українська правда», 07.03.2012).

Про активну позицію жінок у різних сферах життєдіяльності українського суспільства на керівних посадах свідчить уживання іменників *лідерка*, *директорка*, а після призначення Прем'єр-міністром України Юлії Тимошенко в засобах масової інформації, у тому числі й в «Українській правді», її стали називати не інакше як *прем'єрка*. Напр.: «Останнім часом лідерка УСДП з'являється і на шпальтах тиждневіка» («Українська правда», 15.02.2012); «Лідерка БЮТ звинувачує соратницю в зраді» («Українська правда», 29.07.2012); «А от нинішня директорка «Граалю» пані Окунева взагалі ту раду ігнорує...» («Українська правда», 17.05.2012); «Прем'єрка теж ходить на допити» («Українська правда», 05.05.2011).

А після того, як Юлія Тимошенко перестала обіймати посаду прем'єра, в інтернетівському виданні її стали часто називати *екс-прем'єркою*, напр.: «Власенко стверджує, що в справі екс-прем'єрки «не було жодного дня законності...» («Українська правда», 20.01.2012); «Громадськість готують до того, що екс-прем'єрка робить суперечливі заяви...» («Українська правда», 19.12.2011).

У мові української публіцистики звичнішими стають назви жіночого роду із суфіксом -к(-а) за територіальною ознакою, зокрема за місцем народження або проживання, за членством у якійсь спільноті тощо. На відміну від попередніх груп іменників у них кінцевий звук [к] суфіксів іменників чоловічого роду -ак (-як), -ук (-юк) перед суфіксом -к(-а)

чергується із [ч], пор: *австріяк – австріячка, західняк – західнячка, поліщук – поліщучка, східняк – східнячка* та ін. Напр.: «*На зустріч із виборцями прийшла їхня землячка – поліщучка*» («Українська правда», 11.12.2011).

В інших назвах жінок за місцем проживання чи народження, за членством у якійсь спільноті тощо суфікс -к(-а) приєднується до усіченого суфікса -анин, пор: *донечанин – донечанка, спілчанин – спілчанка* та ін. Напр.: «*Донечанка повідомила журналістам, що після спілкування з президентом її питання було вирішене*» («Українська правда», 06.07.2012).

Нові іменники зі значенням жіночої статі за професійною належністю зрідка утворені за словотвірним типом із суфіксом -иц(-я): *власниця, охоронниця, лоточниця, сигаретниця* та ін. Напр.: «*Охоронниця притулку – рятувниця не однієї сотні собак*» («Українська правда», 09.12.2010). Одні з них словотвірно пов'язані з назвами осіб чоловічої статі (*власник – власниця, охоронник – охоронниця*), інші – з назвою місця (*лоток – лоточниця*), треті – з тим, що продають (*сигарети – сигаретниця*). В українській мові вони з'явилися під впливом позамовних чинників, зокрема у зв'язку з активним розвитком підприємницької діяльності, вуличної та неорганізованої торгівлі тощо. Лексеми *лоточниця* та *сигаретниця* не мають співвідносних форм чоловічого роду, що дає підстави стверджувати, що вони утворені за аналогією до інших іменників жіночого роду із суфіксом -иц(-я).

Зрідка іменники зі значенням жіночої статі, уживані в мові української інтернетної публіцистики, мають суфікс -ин(-я), пор.: *кравчиня, майстриня, продавчиня*, напр.: «*Майстриня знає свою справу*» («Українська правда», 09.12.2010).

У мові видання «Українська правда» іноді вживають іменники із суфіксом -ш(-а), які означають осіб жіночої статі за професією, видом занять тощо. Це такі, як *директорша, мільйонерша, професорша, фермерша* та ін. Як відомо, словотвірний тип із суфіксом -ш(-а) зі згаданим словотвірним значенням переважає в розмовному мовленні [7, с. 97]. Журналісти використовують їх здебільшого для того, аби надати негативної оцінки особам, пор.: «...з професоршою студентам не пощастило» («Українська правда», 23.04.2010).

Висновки. У мові інтернетної публіцистики, як і в інших сферах, спостерігаємо тенденцію до дедалі ширшого вживання нових іменників із суфіксом -к(-а) на позначення осіб жіночої статі за їхньою професійною діяльністю, партійною належністю, територіальною ознакою і членством у спільноті, що властиво розмовному літературному мовленню. Новоутворені іменники надають журналістським текстам розмовності, а деякі з них, зокрема іменники із суфіксами -ш(-а), -ис(-а), слугують засобом вираження негативної оцінки осіб жіночої статі, іронії тощо.

Функціонування іменників на позначення осіб жіночої статі в мові інтернет-видання «Українська правда» засвідчує про активізацію жінок у всіх сферах діяльності. Тематичні групи із цими іменниками відкриті до поповнення і саме вони в **перспективі** потребують подальших наукових розвідок.

Список використаної літератури

1. Брус М. П. Загальні жіночі особові номінації в українській мові XVI-XVII століть : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / М. П. Брус. – Івано-Франківськ, 2001. – 20 с.
2. Гінзбург М. Професійні назви як дзеркало гендерної рівності / Михайло Гінзбург // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах : зб. наук. праць. – К. : Університет «Україна», 2012. – Вип. 24. – С. 6–26.
3. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови : Морфологія : [монографія] / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонДУ, 1996. – 437 с.
4. Земская Е. А. Активные тенденции словопроизводства / Е. А. Земская // Русский язык. – Орле, 1997. – С. 167–201.
5. Ковалик І. Вчення про словотвір. Вибрані праці / Іван Ковалик [упорядник та автор передмови Василь Грещук]. – Івано-Франківськ; Львів : Місто НВ, 2007. – 404 с.
6. Навальна М. І. Динаміка лексики української періодики початку ХХІ ст. : [монографія] / М. І. Навальна. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. – 328 с.

7. Словотвір сучасної української літературної мови / М. А. Жовтобрюх / [відп. ред. М. А. Жовтобрюх]. – К. : Наукова думка, 1979. – 406 с.

8. Ставицька Л. Гендерна лінгвістика : українська перспектива / Леся Ставицька // Українська мова. – 2004. – №3. – С. 58–66.

9. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) : [монографія] / О. А. Стишов. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2003. – 388 с.

Одержано редакцією 19.10.13

Прийнято до публікації 14.12.13

М. И. Навальная

Розширення сфери функціонування імен существительных для обозначения лиц женского пола, появившиеся в (на материале языка интернет -издания «Украинская правда»)

*В статье проанализированы наиболее употребляемые существительные для обозначения лиц женского пола, появившиеся в языке интернет -издание «Украинская правда» в начале XXI века; изложены словообразовательные типы создания этих языковых единиц; выделены их тематические группы, определена стилистическую роль существительных; указано, что существительных со значением женского пола, не имеющих параллельных соответствий мужского рода, в украинском языке сравнительно немного; отмечено, что в начале XXI века профессиональная принадлежность лиц становится важным социолингвистическим фактором и требует особого внимания исследователей; прослежена тенденцию к распространению в украинской интернетной публицистике существительных со значением женского пола, которые обозначают партийную принадлежность женщин; сделаны выводы, что в языке интернетной публицистики, как и в других сферах, наблюдается активное применение новых существительных с суффиксом **-к(-а-)** для обозначения лиц женского пола как по их профессиональной деятельности и партийной принадлежности, так и по территориальному признаку и членством в сообществе, что свойственно разговорной литературной речи.*

Ключевые слова: существительные со значением женского пола, словообразовательный тип, язык интернетной публицистики, внеязыковые факторы.

M. I. Navalna

**Scope's expansion of functioning of nouns denoting females
(based on the language of online newspaper «Ukrainska Pravda»)**

*The article analysed the most common nouns denoting females that appeared in the language of online newspaper «Ukrainska Pravda» at the beginning of XXI century; described the types of derivative creation of these linguistic units, singled out their thematic groups, defined the stylistic role of nouns, showed that there are relatively few nouns denoting females that have no parallel masculine equivalents in Ukrainian language, emphasized that at the beginning of XXI century the professional affiliation of people becomes an important sociolinguistic factor and requires special attention of researchers, traced the tendency of spreading nouns denoting females in Ukrainian web journalism, which means the women's affiliation to some party. It was concluded that in the language of web journalism, as in other areas, there is an active use of new nouns with the suffix **-k(-a-)** to denote females as in their professional work and party affiliation and territorial basis and membership in a community that characterize of colloquial literary language.*

Key words: nouns denoting females, derivational type, language of web journalism, extralinguistic factors.

УДК 811.161.2'373.611

А. В. Ткач

МЕДИЧНІ ТЕРМІНИ-СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ: СТРУКТУРА ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ

Терміни-словосполучення активно входять у терміносистему української мови й становлять значну частину її словника. У нашій статті проаналізовано такі складні наукові конструкції в сучасній українській медичній термінології. Окреслено словотвірну організацію багатокомпонентних